

Squatter settlement in Iran: Causes and Solutions

A.Hajyossefi¹ M.Chalili Araghi² M.Asadi³

Aim: This study aims to identify the causes of squatter settlement in Iran and suggest solutions for Controlling them.

Method: The methodology applied in this research involves literature review and survey on ideas of Squatter settlement researchers in Iran.

Results: Results showed that three groups of causes, i.e. Social, Economic and Policy- making, have The highest impact and three groups of causes, i.e. Policy- making, Economic and spatial planning Have the highest importance.

Key words: Social Causes, Economic causes, spatial planning, Education and training, Squatter Settlement, Solutions and strategies, Policy- making, Laws and regulation.

ژورنال مطالعات فرسنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹- Ph. D. in Development Economy

²- Ph. D. in Business Management <M.Khaliliaraghi@gmail.com >

³- M.Sc. in Urban Management <Nima_Azadi@yahoo.com , Nexusor.com> (Authored)

پدیده حاشیه‌نشینی (علل و راهبردها در ایران)

علی حاج یوسفی^۱ مریم خلیلی عراقی^۲ محمد آزادی^۳

چکیده

هدف: مقاله حاضر با هدف شناسایی علل و دلایل خاص ایجاد و گسترش حاشیه‌نشینی در ایران و ارائه راهبردهایی جهت رویارویی با رشد این پدیده در ایران است.

روش: مطالعه از طریق مراجعه به تحقیقات و مستندات موجود در این حوزه (کتابخانه‌ای) و هم به صورت میدانی از طریق نظرسنجی از صاحب نظران پدیده حاشیه‌نشینی، انجام شده است. از دست‌اندرکاران این حوزه از علوم، ۴۹ محقق شناسایی شدند که دسترسی به ۵ نفر از این افراد ممکن نبود و پرسشنامه در اختیار ۴۴ نفر آنها قرار گرفت.

نتایج: در رتبه‌بندی گروه‌های شش‌گانه، به ترتیب گروه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاست‌گذاری‌ها، آمایش سرزمین، قوانین و مقررات و آموزش، بیشترین میزان تاثیر را در پیدایش و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران داشته‌اند.

صاحب‌نظران، سه گروه از عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاست‌گذاری‌ها را به ترتیب، از موثرترین عوامل بروز این پدیده دانسته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری: سیاست‌گذاری‌ها، عوامل اقتصادی و آمایش سرزمین به ترتیب سه گروه از مهمترین علل در برخورد با حاشیه‌نشینی در ایران هستند. لذا نگرش مقطعی و بخشی به این مبحث نمی‌تواند در حل این پدیده موثر باشد. بر این اساس لازم است که مدیران و کارشناسان در بررسی‌های آتی این پدیده را بصورت یک سیستم پویا و علل آن را بنگرند.

واژگان کلیدی: آمایش سرزمین، آموزش اجتماعی، اقتصادی، حاشیه‌نشینی، راهبرد، سیاست‌ها، قوانین و مقررات.

۱- دکترای اقتصاد توسعه، عضو هیات علمی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

۲- دکترای مدیریت بازرگانی، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات <M.Khaliliaraghi@gmail.com>

۳- کارشناس ارشد مدیریت شهری، کارشناس سازمان مدیریت صنعتی (نویسنده اصلی) <Nima_Azadi@Yahoo.com, Nexusor.com>

مقدمه

توجه قرار داشته است که از جمله آنها می‌توان مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای عالی امنیت ملی، قوه قضائیه، قوه مقننه و کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی، وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، دانشگاه‌ها، شوراهای شهر و شهرداران را نام برد.

این مقاله با هدف بررسی علل بروز پدیده حاشیه‌نشینی در ایران و ارایه راهبردهای خاص، جهت پیشگیری از رشد آن در ایران تدوین شده است. در این باره تلاش خواهد شد به تشریح ابعاد نظری پدیده حاشیه‌نشینی پرداخته شود و روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتایج و یافته‌های تحقیق ارایه گردند.

حاشیه‌نشینی عبارتست از هر مکانی که دارای حداقل یکی از مشخصات - عدم دسترسی به آب آشامیدنی مناسب، عدم دسترسی به بهداشت و سیستم‌های بهداشتی (فاضلاب) مناسب، عدم دسترسی به محیط مناسب زندگی، خانه و مسکن غیرمقاوم و مناسب - باشد. منطقه حاشیه‌نشین است و کسانی که در این محل‌ها زندگی می‌کنند، حاشیه‌نشین نام دارند. (UN-Habitat, ۶: ۲۰۰۴). براساس حاشیه‌نشینی پدیده ای پیچیده، ناهمگون و گسترده و از آن دسته حقایق اجتماعی است که هرچند یک پدیده است اما خود در درون خویش دارای ابعاد گوناگونی است (آقابخش، ۱۳۸۲: ۶).

پیش بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۰ میلادی، بخش‌های زیادی از جمعیت کشورهای جهان سوم را ساکنان شهری تشکیل خواهند داد. بر اساس آمار در سال ۲۰۰۱ میلادی، ۳۵ درصد از جمعیت ۶۱۱ میلیون نفری آفریقا، ۵۶ درصد از جمعیت ۲۷۰ میلیون نفری کشورهای عربی، ۳۵ درصد از جمعیت ۳ میلیارد و ۵۱۵ میلیون نفری آسیا و حوزه اقیانوس آرام و ۷۵ درصد از جمعیت ۳۹۱ میلیون نفری آمریکای لاتین و حوزه کارائیب در شهرها زندگی می‌کنند. پیش بینی می‌شود جمعیت شهری آنها در سال

حاشیه‌نشینی یکی از پیچیده‌ترین مسائل و معضلات اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی است که در کشورهای جهان اعم از توسعه یافته و درحال توسعه به اشکال مختلف وجود دارد. بر اساس گزارش سازمان ملل متحد، حاشیه‌نشینی و آلودگی ناشی از چالش اصلی هزاره سوم معرفی شده است (سرمقاله تدبیر، ۱۳۸۳: ۲). سازمان ملل متحد و نهادهای تخصصی مرتبط با آن، هر ساله نشستی را به منظور بررسی و چاره‌اندیشی در ارتباط با حاشیه‌نشینی برگزار می‌کنند. از جمله اقدامات جهانی در برخورد با حاشیه‌نشینی، تاسیس کمیسیون اسکان بشر سازمان ملل متحد^۷، هیئات یک^۸ (مرکز اجرایی کمیسیون اسکان بشر)، هیئات دو (اجلاس جهانی درباره شهر^۹) و گردهمایی سالانه هیئات و بانک جهانی^{۱۰} را می‌توان نام برد (جوهری پور و داورپناه، ۱۳۸۱: ۸۶). حاشیه‌نشینی که نمادی از فقر شهری و اسکان در مسکن غیرمعارف می‌باشد، حدود ۵۰ سال است که در ایران مشاهده شده و مورد پژوهش قرار گرفته است. از شمال تا جنوب و از شرق تا غرب کشور به نحوی با این پدیده روبروست و شاید کمتر مکانی را بتوان یافت که با این مشکل روبرو نباشد. تحقیقات بسیاری در جهان و تا حدودی در ایران در رابطه با حاشیه‌نشینی انجام شده است و یکی از نتایج آن تعاریف مختلفی است که از این پدیده می‌شود. دلیل این تنوع تعاریف هم پیچیدگی و چند بعدی بودن پدیده و هم نگرش و تسلط پژوهشگران بر یک بعد خاص است. در سال‌های گذشته این مساله در محافل علمی و سیاسی مختلف ایران مدنظر و

^۷ UNCHS^۸ Habitat I^۹ City Summit^{۱۰} World Bank

گرفت (توصیفی) و علل آن نیز شناسایی (تبیینی) و راهبردهایی برای آن ارائه شد. از طریق مطالعه تحقیقات انجام گرفته در گذشته (اسنادی)، پرسشنامه‌ای طراحی و از صاحب‌نظران و محققان حوزه حاشیه‌نشینی نظرسنجی به عمل آمد. پرسشنامه شامل مجموعه‌ای از سوالات باز و بسته بوده که عوامل مطروحه را هم از نظر میزان تاثیر و هم از لحاظ میزان اهمیت عوامل بروز و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران در دو بخش جدا ارزیابی کرده است. همچنین در این پرسشنامه پیرامون راهبردها مناسب برای ایران، از صاحب‌نظران سوال پرسیده شده است. در مجموع ۲۶ علت، در شش گروه سیاست‌گذاری‌ها، عوامل اقتصادی، آموزش، آمایش سرزمین، قوانین و مقررات و عوامل اجتماعی، مورد پریش قرار گرفت.

جامعه آماری

در این پژوهش از صاحب‌نظران حوزه حاشیه‌نشینی که مطالعاتی در حوزه محله، منطقه، و یا سطح ملی انجام داده‌اند، نظرسنجی شد. طبق تحقیقات انجام گردیده، چنین بنظر می‌رسد که اگر جامعه آماری کمتر از ۲۰۰ نفر عضو دارد، همه جامعه باید پیمایش شود (ادواردز و دیگران، ۱۳۷۹: ۹۷). لذا از طریق مطالعه کتب، مقالات و توصیه دست‌اندرکاران این حوزه از علوم، ۴۹ محقق شناسایی شد که دسترسی به ۵ نفر از این افراد ممکن نبود و پرسشنامه در اختیار ۴۴ نفر آنها قرار گرفت. از مجموع ۴۴ پرسشنامه ارسالی، تعداد ۳۳ پرسشنامه تحویل گرفته شد. نرخ مورد قبول پاسخ از نسبت تعداد افرادی که از آنها پیمایش‌های تکمیل شده تحویل گرفته شده بر تعداد افرادی که پیمایش برای آنها ارسال شده، محاسبه گردید. تاکید شده است که نرخ پاسخ ۵۰ درصد یا بزرگتر، کافی، نرخ پاسخ ۶۰ درصد خوب، و نرخ پاسخ ۷۰ درصد یا بیشتر، بسیار خوب است.

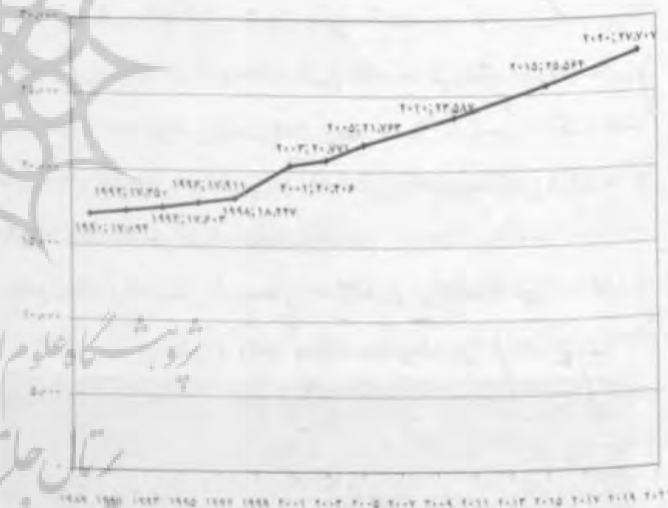
۲۰۲۰ به ۴۶ درصد در آفریقا، ۶۶ درصد در کشورهای عربی، ۴۶ درصد در آسیا و حوزه اقیانوس آرام، ۸۱ درصد در آمریکای لاتین و حوزه کارائیب افزایش یابد (UN-Habitat, ۲۰۰۱: ۵).

از سویی دیگر چهار نگرش در برخورد با پدیده حاشیه‌نشینی وجود دارد که عبارتند از (صرافی، ۱۳۸۲: ۲۶۹):

- نگرش محافظه کار به دنبال ریشه کن کردن پدیده هستند.
- نگرش لیبرال پدیده را رها می‌کنند تا پدیده خودش حل شود.
- نگرش رادیکال سعی در حل ریشه‌ای پدیده هستند.
- نگرش اصلاح طلب به دنبال اصلاح پدیده هستند.

نمودار شماره ۱: برآورد حاشیه‌نشینی در ایران طی سالهای

۱۹۸۹-۲۰۲۰



۲۰۰۶: ۶

منبع: UN-Habitat, ۲۰۰۶

روش

نوع مطالعه: روش تحقیق این بررسی از نوع پیمایش است. این تحقیق در صدد توصیف و تبیین پدیده حاشیه‌نشینی است. در این تحقیق، پدیده حاشیه‌نشینی در گذشته مورد مطالعه قرار

محاسبه ضریب پراکندگی می‌توان ثبات و یکپارچگی نظرات را بین عوامل و همچنین گروه‌ها مقایسه نمود. (دلاور، ۱۳۷۵: ۱۴۰) در این پژوهش، جهت رتبه‌بندی کردن علت‌ها از آزمون فریدمن^{۱۱} استفاده شده است. در این آزمون علل مختلف از نظر میانگین رتبه‌ها، رتبه‌بندی شدند. (گرین و الیویرا، ۱۳۸۰: ۷۰). با استفاده از این آزمون مشخص شد که کدامین علل از نظر پرسش‌شوندگان تاثیر بیشتری در پیدایش حاشیه‌نشینی در ایران داشته و کدامین علل دارای اهمیت بیشتری است.

$$C = \text{تعداد موقعیت‌ها}$$

$$N = \text{تعداد آزمودنی‌ها}$$

$$T_c = \text{حاصل جمع رتبه‌های هر موقعیت}$$

$$T_c^2 = \text{مجذور حاصل جمع رتبه‌های هر موقعیت}$$

در ضمن کلیه مراحل پردازش داده‌ها با بسته نرم‌افزار علوم اجتماعی یعنی SPSS به انجام رسیده است.

یافته‌ها: در رتبه‌بندی گروه‌های شش گانه، به ترتیب گروه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاست‌گذاری‌ها، آمایش سرزمین، قوانین و مقررات و آموزش، بیشترین میزان تاثیر را در پیدایش و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران داشته‌اند.

جدول ۱- رتبه‌بندی گروه‌های ۶ گانه در ارتباط با میزان تاثیر

علل در پیدایش و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران

رتبه	بخش	رتبه میانگین
۱	اجتماعی	۱۵,۲۷
۲	اقتصادی	۱۴,۸۶
۳	سیاست‌گذاری‌ها	۱۳,۸۱
۴	آمایش سرزمین	۱۳,۲۷
۵	قوانین و مقررات	۱۱,۲۸
۶	آموزش	۱۰,۹۶

منبع: محاسبات تحقیق بر اساس آزمون فریدمن

(ادواردز و دیگران، ۱۳۷۹: ۹۷). لازم به ذکر است که نرخ پاسخ در این پژوهش ۷۵ درصد بوده که مورد قبول است.

اعتبار و روایی پرسشنامه: پرسشنامه اولیه توسط هفت نفر از متخصصان مورد بررسی قرار گرفت تا ابهامات و ایرادات احتمالی آن از جمله در ساختار و جملات بکار برده شده، تصحیح شود. سپس پرسشنامه پس از آرایه توضیحات شفاهی، از طریق حضوری یا تلفنی برای صاحب‌نظران ارسال گردید.

برای سنجش میزان تک بعدی بودن نگرش‌ها و قضاوت‌ها از ضریب آلفای کرنباخ استفاده شد. (پاشاشریفی، ۱۳۸۱: ۱۹۸) بر این اساس مقدار ضریب آلفا برای ۲۶ گویه در ارتباط با میزان تاثیر عوامل در بروز و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران برابر با ۰,۸۹۸۰ است و برای ۲۶ گویه در ارتباط با میزان اهمیت عوامل در بروز و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران برابر ۰,۸۶۲۲ بود که هر دوی آن‌ها مورد قبول است.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه از روش تحلیل توصیفی استفاده شده است. روش تحلیل توصیفی بدین معنای است که محقق از طریق مقایسه پدیده‌ها از نقطه نظر آماری به توصیف آنها می‌پردازد.

در این تحقیق از ابزار روش تحلیل توصیفی از قبیل شاخص‌های مد، میانه، میانگین، واریانس، کجی "منحنی"، کشیدگی "منحنی"، ضریب پراکندگی و همچنین از جداول و نمودارهایی گرافیکی همچون نمودار ستونی-منحنی، نمودار مدور و اشکال استفاده شده است. جهت مقایسه توزیع‌های با دامنه‌های مختلف از ضریب تغییر یا ضریب پراکندگی^{۱۳} استفاده شده است. از

^{۱۱} Skew ness

^{۱۲} Kurtosis

^{۱۳} Coefficient of Variation

^{۱۱} Friedman Test

جدول ۳- رتبه‌بندی علل از نظر تاثیر و اهمیت در پیدایش و

رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران

رتبه تاثیر	رتبه اهمیت	علت
۱	۹	میزان تمرکز صنایع در شهرهای بزرگ
۲	۳	نحوه توزیع امکانات اقتصادی بین شهرها و روستاها
۳	۲۰	میزان تمرکز خدمات و امکانات در شهرهای بزرگ
۴	۲	سیاست‌های توسعه شهری
۵	۸	سیاست‌های توسعه صنعتی
۶	۱۰	کیفیت برنامه‌ریزی‌های مسکن در ایران
۷	۱	سیاست‌های واگذاری زمین در شهرها
۸	۱۲	میزان رشد جمعیت کشور
۹	۱۱	نحوه واگذاری زمین شهری توسط دولت
۱۰	۲۵	جنگ تحمیلی
۱۱	۵	فرصت شغل مناسب در روستاها و شهرهای کوچک
۱۲	۷	سیاست‌های ساخت زیربنایی عمرانی
۱۳	۱۵	میزان توجه به ایجاد سلسله مراتب آمایش شهرها
۱۴	۱۳	سیاست‌های توانمندسازی فقرا
۱۵	۶	سیاست‌های توسعه منطقه‌ای
۱۶	۱۶	میزان توجه به ایجاد و افزایش خدمات اجتماعی
۱۷	۲۴	قوانین و مقررات تعیین کننده حدود شهرها
۱۸	۱۲	قوانین و مقررات ساخت و ساز در کشور
۱۹	۲۳	نحوه آموزش در سیستم نظام آموزشی کشور
۲۰	۴	سیاست‌های توسعه روستایی
۲۱	۱۹	قوانین و مقررات مجموعه‌سازی و شهرک سازی
۲۲	۲۲	سیاست‌های توانمندسازی روستاییان
۲۳	۲۶	قوانین و مقررات تعیین کننده نحوه همکاری نهادهای
۲۴	۱۸	میزان توجه به آموزش‌های فن و حرفه‌ای در روستاها
۲۵	۲۱	شرایط آب و هوایی در مناطق مختلف کشور
۲۶	۲۴	توان مالی شهرداری‌ها و نهادهای شهری

منبع: محاسبات تحقیق بر اساس آزمون فریدمن

همچنین از نتایج تحقیق مشخص گردید که به احتمال ۹۹ درصد، تفاوت معناداری بین عوامل، در مورد تاثیر آن‌ها در ایجاد

در رتبه‌بندی گروه‌های شش گانه از نظر میزان اهمیت علل در پیدایش و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران، به ترتیب گروه‌های سیاست‌گذاری‌ها، اقتصادی، آمایش سرزمین، اجتماعی، قوانین و مقررات و آموزش، بیشترین اهمیت را داشته‌اند.

جدول ۲- رتبه‌بندی گروه‌های ۶ گانه در ارتباط با میزان

اهمیت علل در پیدایش و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران

رتبه	بخش	رتبه میانگین
۱	سیاست‌گذاری‌ها	۱۱.۶۴
۲	اقتصادی	۱۳.۱۵
۳	آمایش سرزمین	۱۳.۵۸
۴	اجتماعی	۱۴.۹۲
۵	قوانین و مقررات	۱۵.۱۸
۶	آموزش	۱۵.۲۲

منبع: محاسبات تحقیق بر اساس آزمون فریدمن

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میزان تمرکز صنایع در شهرهای بزرگ بیشترین تاثیر را در پیدایش و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران داشته و پس از آن به ترتیب نحوه توزیع امکانات اقتصادی و سرمایه بین شهرها و روستاها و میزان تمرکز خدمات و امکانات اجتماعی (آموزش-بهداشت-بهریستی و...) در شهرهای بزرگ در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سیاست‌های واگذاری زمین در شهرها بیشترین میزان اهمیت را در پیدایش و رشد پدیده حاشیه‌نشینی داشته و بعد از آن سیاست‌های توسعه شهری در رتبه و نحوه توزیع امکانات اقتصادی و سرمایه بین شهرها و روستاها در رتبه سوم اهمیت قرار دارد.

نشریه مددکاری اجتماعی

- توجه به الگوهای بکار رفته در کشورهای اروپایی که با فرهنگ و خصوصیات حاشیه‌نشینی در ایران شباهت بیشتری دارد، می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

- توجه به مباحثی همچون عدالت اجتماعی و مشارکت اقشار جامعه می‌تواند در حل این‌گونه مباحث پیچیده شهری، امری انکار ناپذیر باشد.

- توجه به توانمندسازی و شناسایی ابزارهای توانمندسازی محرومان جامعه به عنوان بهترین راه ساماندهی حاشیه‌نشینی در ایران بایستی مد نظر مسوولان قرار گیرد.

که مدیران و کارشناسان در بررسی‌های آتی این پدیده را بصورت یک سیستم پویا و علت- معلولی بنگرند.

- توجه به توسعه پایدار، به معنای توسعه هماهنگ آمایشی، اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی در سطح کشور است که مانع از قطبی شدن شهرها و مناطق در کشور می‌گردد.

- سرمایه‌گذاری‌های اولیه برای ایجاد مزیت‌های ملی، منطقه‌ای، باعث تشویق افراد به مهاجرت به شهرهای کوچکتر می‌گردد و به طور دقیق‌تر، دادن امکانات بیشتر به روستاها و شهرهای کوچک و متوسط فشار مهاجرت را به شهرهای بزرگ کم می‌کند.

- توجه به جنبه‌های پیشگیری، به جای بهسازی بافت‌ها بسیار کم‌هزینه‌تر، مفیدتر و موثرتر بنظر می‌رسد.

منابع

- ادواردز، جک نی و دیگران (۱۳۷۹)، تحقیق پیمایشی: راهنمای عمل ترجمه: اعرابی، محمد و ایزدی، داود. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- آقابخشی، حبیب ا... و دیگران (۱۳۸۲)، نظری بر پژوهش‌ها: گستره، مفاهیم و راهکارها، در حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی (مجموعه مقالات)، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- پاشاشریفی، حسن (۱۳۸۱). اصول روان‌سنجی و روان‌آزمایی. تهران: انتشارات رشد، چاپ هشتم.
- جواهری پور، مهرداد و داورپناه، بابک (۱۳۸۱)، سکونت‌گاه‌های ناپایدار اقشار کم‌درآمد شهری، فصل‌نامه عمران و بهسازی، هفت شهر، سال سوم، شماره ۸.
- دلاور، علی (۱۳۷۵)، احتمالات و آمار کاربردی در روانشناسی و علوم تربیتی، تهران: انتشارات رشد، چاپ دوم.
- سرمقاله، (دی ۱۳۸۳) ماهنامه تدبیر، سازمان مدیریت صنعتی، شماره ۱۵۲.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۲)، بازنگری ویژگی‌های اسکان خودنگزینان در ایران: بررسی سنجی راه‌کارهای توان‌مندسازی. در حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی (مجموعه مقالات)، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- گرین، جودیت و الیویا، مائونلادی (۱۳۸۰)، کاربرد آزمون‌های آماری در پژوهش‌های علوم رفتاری، دلاور، علی و پژهان، مهرداد. تهران: نشر ارسباران، چاپ اول.

- UN-Habitat (۲۰۰۶), Indicators and Databank, Global Urban Observatory.
- UN-Habitat (۲۰۰۱), The State of the world's Cities Report, Nairobi.

جدول ۴- راهبردهای برخورد با پدیده حاشیه‌نشینی در ایران

گروه	راهبردهای پیشنهادی
سیاست‌گذاری‌ها	(۱) اتخاذ سیاست‌های مناسب مخصوصاً در ارتباط با زمین و مسکن
	(۲) توسعه شهرهای کوچک و متوسط (درجه دو) و مرتبط با روستاهای اصلی
	(۳) توجه به فشار کم‌درآمد در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و مسکن
	(۴) در اختیار قرار گرفتن صنعت در جهت توسعه کشاورزی
عوامل اقتصادی	(۱) اجرای طرح‌های توانمندسازی یا مشارکت ذی‌نفعان بمنظور خوداشتغالی و خودباوری در زندگی اجتماعی و اقتصادی
	(۲) استفاده از درآمد‌های ملزاد آرزوی در ایجاد صنایع اشتغال‌زا و واحدهای تولیدی کوچک و متوسط در مناطق شهری کشور برای جذب بیکاران و ایجاد جذابیت‌های درآمدی در مناطق مهاجر فرست.
	(۳) ایجاد نهادهای واسط جهت تسهیل دسترسی حاشیه‌نشینان به نهادهای مالی و اداری رسمی و فراهم نمودن امکانات مالی برای ساخت و ساز در مبادء اصلی
	(۴) ایجاد شهرک‌های کار و زندگی (تاسیسات صنعتی یا کشاورزی) و انتقال خانواده‌های محروم حاشیه‌نشین به این شهرکها و تضمین کار و زندگی آنان.
	(۵) تقویت نظام تعاونی در بخش‌های تولید، توزیع و مصرف و ایجاد تسهیلات برای کارآفرینی در کشور
آموزش	(۱) آموزش عمومی در راستای توانمندسازی افراد در کشور
	(۲) تأکید بر توسعه آموزش فنی و حرفه‌ای در سطوح مختلف
آمایش سرزمین	(۱) تهیه و مناسب‌سازی طرح‌های توسعه شهری و روستایی
	(۲) بازنگری در طرح‌های جامع شهری و استانداردهای مرتبط در حد استطاعت اجتماعات
	(۳) سرمایه‌گذاری بخش صنعت در بهینه‌سازی مستعد، مطابق با شرایط هر منطقه، مخصوصاً از طریق صنایع تبدیلی و کوچک
عوامل اجتماعی	(۱) طبقه‌بندی مناطق روستایی بر حسب کشاورزی، پشتیبانی، مسکونی، صنعتی و انتقال منابع بر حسب این طبقه‌بندی
	(۲) طراحی نظام جامع تأمین اجتماعی و شناسایی اقشار آسیب پذیر شهری
	(۳) تشویق مشارکت‌های فراگیر شهروندان در مدیریت شهری و واگذاری امور به نهادهای اجتماعی.
	(۴) ایجاد نظام اطلاع رسانی به همه شهروندان در خصوص برنامه‌های توسعه و عمران شهری

منبع: نتایج تحقیق

در پایان لازم به ذکر این‌که:

- توجه سیستمی به مبحث حاشیه‌نشینی امری غیرقابل چشم‌پوشی است. نگرش مقطعی و بخشی به این مبحث نمی‌تواند در حل این پدیده موثر باشد. بر این اساس لازم است

و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران وجود دارد و همچنین با احتمال ۹۹ درصد، تفاوت معناداری بین عوامل، در مورد اهمیت آن‌ها در ایجاد و رشد پدیده حاشیه‌نشینی در ایران وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

از نتایج تحقیق مشاهده گردید که نتایج کمی پاسخ‌ها، از نظر ضریب تغییرات در ارتباط با میزان تأثیر عوامل در پیدایش حاشیه‌نشینی در ایران، بین ۳۲ تا ۴۴ درصد و در ارتباط با میزان اهمیت عوامل در پیدایش حاشیه‌نشینی در ایران بین ۵۰ تا ۷۰ درصد متغیر هستند. این مساله از توافق بیشتر صاحب‌نظران، در ارتباط با پاسخگویی به میزان تأثیر علل نسبت به میزان اهمیت آنها نشان دارد.

همچنین نتایج تحقیق نشان داد که میزان تأثیر علل بروز پدیده حاشیه‌نشینی در ایران با میزان اهمیت علل بروز پدیده حاشیه‌نشینی در ایران منطبق نبوده که این خود نشان از تأثیر و اثراتی است که علل بر یکدیگر داشته و از هم می‌پذیرند. ضمناً راهبردهای پیشنهادی که پس از مشخص شدن علل اصلی بروز پدیده حاشیه‌نشینی در ایران ارایه گردیدند، به قرار جدول زیر است: